

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

SZÉKELYSÉGTUDAT – MÍTOSZOKKAL ÉS MÍTOSZTALANUL

Nem a mítoszt vonni meg, rombolni le, hanem megszüntetni „pótszer” jellegét. És hagyni a történeszeket, régészeket, nyelvészeket legjobb szándékuk és tudásuk szerint békében tenni dolgukat.

A Délkelet-Erdélyben található székelység legfőbb jellemzője, hogy az erdélyi magyarság többi csoportjától eltérően etnikai tömbben él. Ha viszont tovább elemezzük e régió és lakói arcélét meghatározó jegyeket, meglepődve tapasztaljuk, hogy megrögzött sztereotípiák dőlnek meg. A Székelyföld magyar köztudatban meggyökeresedett domináns hegyvidék jellege semmiképpen sem egyezik Marosszék túlnyomó részének vagy Udvarhelyszék délnyugati kistrégióinak természeti földrajzi adottságival. A Székelyföldön kívül élő magyar ember meglepődve tapasztalja – hosszabb itteni tartózkodás után –, hogy az általa nagyjából egységesnek képzelt székely dialektus – főleg ahogyan azt olykor pesti színészek esetlenül utánozni próbálják – nem létezik, szinte minden kistrégió népessége más-más nyelvjárási jegyekkel rendelkezik. A Tamási Áron, Nyíró József meg számtalan epigonjuk írásaiból általánosan ismert szűkszavú, eszes és mindig frappánsan replikázó havasi székelyt is hiába keressük a Kis-Küküllő középfolyásának hagymatermesztői, szőlőművesei vagy a Nyárad menti „Murokország” zöldségkertészei között. Székelyföld, népével együtt, sokkal változatosabb gazdálkodásbeli, kulturális és tájjegyeket mutat, mint azt a magyar köztudat eddig tudni vélte.

Mindezek ismeretében önkéntelenül tevődik fel a kérdés: akkor mi tartotta össze, illetve őrizte meg tömbben e régió magyar nyelvű lakosságát? A középkorban és kora újkorban erre a válasz egyértelmű volt: az oláhfalvi, csíki vagy gyergyói állattartásból és fakitermelésből élő székely, illetve alább, a folyók enyhébb klímájú termékeny völ-

gyeiben földjét művelő társa egyaránt egy komplex kiváltságrendszer kedvezményezettje volt. E kiváltságrendszer – mely igen jelentős közigazgatási szabadságokkal meg társadalmi előnyökkel járt – zálogai eredetileg a székelyek határőrzési és egyéb hadi kötelezettségei voltak. A térség geopolitikai változásai, majd a fokozatosan hódító modernizáció körülményei közt e privilégiumok rendre elavultak, mígnem – a 19. század közepétől – teljesen megszűntek. Ezt követően marad az előjogok nosztalgikus emlékezete, de felerősödik és széles körben terjed – a nemzeti romantika jegyében – a hun–székely eredetmítosz kultusza is.

A székelyek hun eredete a magyar krónikás hagyomány visszatérő tétele. III. Béla névtelen jegyzője már 1210 körül utal rá („kezdetben Attila király népe voltak”),¹ de Attila hunjaitól való leszármazásukat – a Csaba-mondával egyetemben – a „gestáját” 1282–85 között író Kézai Simon fejt ki részletesen.² A Kézai-féle eredettörténetet, kibővített formában, megtaláljuk a 14. századi krónikakompozíciókban (*Pozsonyi Krónika, Képes Krónika*), továbbá Thuróczy János 1488-ban nyomtatásban megjelent művében (*Chronica Hungarorum*).³ Visszatérő kérdés az is, hogy középkori krónikásaink találkozhattak-e valamiféle szkíta–hun–székely–magyar eredethagyománnyal vagy a korban amúgy divatos tudós kitaláció az egész. A kutatás ma erre válaszolni bizonyossággal nem tud, az viszont tény, hogy a székelység körében élő Csaba-monda népiesedett mivoltában is könyvívízű, olykor olvasmányforrása is kinyomozható.⁴ Ha ennél többet próbálunk számon kérni a tényleges, a kései folklorizációtól meg nem érintett népi emlékezettől, olyasféle érzésünk támadhat, mint Sombori Józsefnek még 1817-ben: „A régi nagy világ omladékai közt mászkálunk, Pannónia, Dácia és Hunnia omladékai közt, s a vastag tudatlanság a tündérek országáról beszélget.”⁵ Ennek ellenére a hun–székely eredetmítosz (és ezen belül a Csaba-monda) széles körű folklorizációja alighanem jóval korábban kezdődött, mint a térségünkben némiképp elhúzódó nemzeti romantika kora.

Állítjuk ezt, noha első idevágó információink több mint bizonytalanok. Benkő József, a 18. századvég és 19. századelő kiváló székely polihisztorja 1791-ben arról értesíti Aranka Györgyöt, hogy az „originálból” lemásolta Nagy Mátyás zetelaki plébános, udvarhelyi esperes 1505-ben kelt munkáját a székelyek eredetéről.⁶ Ugyanabban az évben publikált latin nyelvű művében Benkő hivatkozik is Nagy Mátyás írására, ebből pedig egyértelműen kiderül, hogy a székely krónikaíró zetelaki pap a hun–székely leszármazás híve volt, szerinte „Attila székhelyét Valachiából a székelyek mai földjére szállította át, és pedig a Nagy-Küküllő folyásához közel helyezte el, ahonnan azt a helyet a mai napig Udvarhelynek [...] nevezik...” Benkőn kívül azonban senki nem látta Nagy Mátyás írását: sem az „originált”, sem a Benkő másolatát. Más forrásból közvetett információnk sincs róla, így joggal kételkedhetünk létezésében, és feltételezhetjük: az egészet Benkő találta ki a korban dívó krónikahamisítás jegyében, netán el is készült a tervezett apokrif székely krónikával, amely egyszer majd felbukkan, újabb munkát adva történészeinknek és nyelvészeinknek. De ha mégis létezett Nagy Mátyás (és a középkori krónikás hagyományokat feldolgozó, követő írása), akkor kétség nem fér hozzá: zetelaki szolgálati állomáshelyén szerét ejtette a hun–székely eredetmítosz hívei soraiban való terjesztésének.

Ha Nagy Mátyás krónikájának létezésében teljes joggal kételkedhetünk, itt van előttünk a maga kéziratos valójában Lakatos István, a Székelyudvarhelyen született és nevelkedett, a jezsuiták ottani iskolájában tanult csíkkozmási plébános 1702-ben befejezett írása,⁷ mely részletesen ismerteti a krónikás hagyomány szerinti székely eredetmítoszt, említi Csabát is, illetve az ő testvérháborúját Aladárral, amelynek nyomán a székelyek Erdélyig hegyei közé telepedtek.⁸

Lakatos munkáját Lenkowitz Andrásnak, a székelyudvarhelyi jezsuita rendház főnökének dedikálja. Ez történhetett a szerző szülővárosához való (egyéb cselekedé-

teiben is kézzelfogható) kötődése nyomán, továbbá a jezsuiták missziós tevékenysége iránti tisztelet jegyében. De az sem mellékes, hogy a jezsuiták, kik Magyarországon és Erdélyben kezdetben a katolikus Habsburgok hű szövetségesei voltak, épp e korban váltak a hun-székely-magyar eredetmítosz szorgos terjesztőivé. Számunkra különösen érdekes a székelyudvarhelyi jezsuita rendház főnöki tisztét négy ízben (1724–1725, 1738–1740, 1742–1743, 1756–1760) betöltő, 1735 és 1738 között pedig Marosvásárhelyen tevékenykedő Gyalogi János *Inclytæ et antiquissimæ Siculorum Transilvaniae, magno Attilæ Hunnorum duci* (1738) című hőseposza, amelyet az udvarhelyszéki főkirálybírónak, gróf Gyulaffy Lászlónak ajánlott. E művében Gyalogi hitet tesz a székelyek hun leszármazása mellett, egyben arra buzdítja Attila utódait, hogy vegyék ki részüket a török elleni harcból, egyeztetve így a székely eredetmítosz elemeit a Habsburg-ház érdekeivel.⁹ Arról is tudunk, hogy 1763-ban a jezsuita gimnázium diákjai bemutattak egy hun tárgyú iskoladrámát, a *Holozous hunnorum in Asia imperator* címűt, ami ismét jelzi: a „székely anyavárosban” volt érdeklődés és fogékonyság a székelyek őseinek tekintett hunok története iránt.¹⁰

A hun-székely eredetmítosz történeti alakulásának fontos momentuma 1796 ősze. Az ekkor bekövetkezett fordulat megint csak egy pap, Farkas Nepomuk János, akkor már nyugalmazott csiksomlyói plébános nevéhez fűződik. Ő hozta ugyanis nyilvánosságra az ún. *Csíki székely krónika* 1533-ra datált szövegét, állítva, hogy egy 1695-ben átírt változatról másolta. A krónika a székelyek hun származását részletekbe menően vezeti le, felsorolva a 11. századig a székelyek élén álló „főrabonbánokat”, akiket a nép szabadon választott, és akik az Attila testvére, Buda által épített várban, a Székelyudvarhely mellett emelkedő Budvár bércén székelték. Ugyanitt volt a krónika szerint a székely harcosok tanácskozási helye, itt tartott ítéletet a rabonbán a népe fiai felett, itt kerültek kihirdetésre az új törvények, itt őrizték az ezüstkeretbe foglalt kókuszdíóserleget, mely áldozati kellékül szolgált. Amikor pedig eljön az ideje, Árpád honszerző népét Zandirhám főrabonbán fogadja, és adja át vezérének a székelyek kőbe vésett hat alaptörvényét, melyek tiszteletben tartására a testvérnép felesküszik.

A csíki székely krónika előbb kéziratban terjedt (Szádeczky Lajos 1905-ben nyolc példányról tudott,¹¹ Endes Miklós 1940-es években kelt kiadatlan írásában újabb három,¹² majd 1999-ben Deé Nagy Anikó még egy példány¹³ meglétére figyelmeztet), de több magyarított változatról is tudunk. Egyik lelelkesebb propagálója Szigethi Gyula Mihály, a székelyudvarhelyi református kollégium professzora, akinek hagyatékában találjuk egyik másolatát, közleményei és kéziratos feljegyzései közt pedig rengeteg utalást arra, hogy a krónika eredetiségének elkötelezett és feltétlen híve volt. (És gondolhatjuk, 1797-ben kezdődő, 26 éves katedrai tevékenysége alatt hány jövődő iskolamestert, lelkeszt bocsátott útjára az udvarhelyi professzor!) Kétkedve ugyan, de hitt benne Aranka György is, aki magyarra fordította és kiadását tervezte.

Nyomatásban először 1818-ban közölte Kilyéni Székely Mihály, *A Nemes Székely Nemzet Constitutói* című gyűjteményében. Tartalmi elemeinek széles körben való elterjedése, részleges folklorizálódása éppen az írni-olvasni tudás mondhatni általánossá válása korában következett be, e folyamatban pedig nagy szerep jutott (többek között) Kőváry Lászlónak, Orbán Baláznak, Jókai Mórnak és Benedek Eleknek, illetve az ő írásaikat a társadalom minden rétegében ismertető néptanítóknak, papoknak.

Első magyar nyelvű fordítása, illetve kritikai kiadása 1886-ban jelent meg. Nagy Gézának köszönhetően.¹⁴ Noha eredetiségét már felbukkanásától fogva többen kifogásolták, Nagy Géza volt az, aki átfogó és komplex érveléssel bizonyította, hogy az 1533-ra keltezett írás nem lehet régebbi a 18. századnál. A modern forráskritika általában – Szádeczky Lajos 1905-ben publikált, az újabb kritikai kiadást kísérő tanul-

mánya nyomán – Sándor Zsigmond ifjú csíki nemesember, joghallgató hamisítványának tartja. Ezzel szemben vannak, akik úgy vélik, Sándor Zsigmond túl fiatal volt ahhoz, hogy egymagában képes legyen megírni. Maga Szádeczky is úgy látja, „hogyan e célból másnak a segítségét is igénybe vette”.¹⁵

Szádeczky 1905-ben közzétett tanulmányával az akadémiai körök számára a vita lezárult, de a sajtóban később is fel-fellángolt, napjainkban pedig híveinek szakmán kívüli tábora egyre nagyobb, nem beszélve az ún. „rabonbán poharat” (kókuszserleget) övező, a legutóbbi években nagy erővel lángra kapott különös tárgy kultuszról. A történészek mai álláspontja Szádeczky érveléséhez képest legfeljebb árnyalataiban változott. Vitatkozhatunk arról, hogy Sándor Zsigmond írta-e, hogy 1796-ban keletkezett-e, netán néhány évvel vagy éppen évtizeddel korábban, de latin szövegének a keletkezés korába nem illő szófordulatai, a benne felbukkanó magyar nevek és szavak 18. századi írásmódja, történeti következetlenségei, ellentmondásai és anakronizmusai, nem utolsósorban a székelyföldi régészeti források merőben ellene valló tanúságai alapján kénytelenek vagyunk hamisítványnak tekinteni.

És ezzel visszaérkeztünk a mába. A mába, amikor a Románia közepén élő tömbmagyar közösség, a székelység új kihívásoknak kénytelen megfelelni a hétköznapokban, a közéletben, a saját, illetve az egész erdélyi magyar kisebbség sorsának alakításában. E feltételek között indokoltnak tűnik az a tudaterősítés és -teremtés, imázs-erősítés és -teremtés, amely a mai székelység közéletében, művelődési törekvéseiben, szellemiarculat-építésében megfigyelhető. E tekintetben – s ez így természetes – több irányzat is körvonalazódik.

Kezdjük mindjárt a radikálisokkal. A Székelyudvarhelyen működő *Székely Pajzs Egyesület* a székelység múltjának tisztelétét, hagyományainak megőrzését tűzte ki célul. Ennek érdekében indították útjára 2011 októberétől a *Csaba Királyfi Népfőiskolát*. Az érdeklődők östörténettel, történelemmel, rovásírással, vallástörténelemmel, 21. századi politológiával, a magyar nyelv eredetével és történetével kapcsolatban hallgathatnak előadásokat, amelyekről az egyesület honlapja tájékoztat (www.szekelypajzs.org). Itt láthatjuk azt a bejátszást is, amelyben a Duna TV híradója határozottan pozitív kicsengésű tudósításban ismerteti a „népfőiskola” tevékenységét. Ami viszont aggodalomra ad okot, az nem is az előadások akadémiai irányzatokkal szembemenő alternatív jellege – hiszen ezt már megszokhattuk, és egyébként is kinek-kinek joga azt elfogadni és hinni, amit jónak lát –, mint inkább az üzenő rovatban gyakori rasszista felhangok meg a magyarság évezredes távlatban sikeres európai integrációját kifogásoló, szükségességét tagadó elmefuttatások. Mindezek alapján nem tartanók szerencsésnek, ha ez a csoport a székely közéletben és kultúraszervezésben hangadó pozícióba kerülne.

A mítoszok, mondák és regék alakjában jelentkező székely „virtuális múlt” sokkal józanabb módon viszonyul egy érdekes és úttörő jellegű kezdeményezés: a *Székelyföldi Legendárium* honlapja (www.legendarium.ro). A Székelyföld térképén, rajzok segítségével megjelenített és előkereshető mondákat mesélők adják elő, a legifjabb korosztály számára igen jó ismerkedési lehetőséget biztosítva a szülőföld hagyományával. A népmondák és regék együtt jelennek meg az Orbán Balázs meg előfutárai és epigonjai által jórészt költött, illetve célszerűen átírt történetekkel (amelyekben a várúrból „rabonbán” lesz, és így tovább), de ebben az összefüggésben ez nem zavaró. Nem vonhatjuk meg gyermekeinktől a mesék egyedi csodáját, a *Legendárium* mondái pedig igazi mesékként csendülnek fel, nem ígérve semmi többet, mint érzelmi kötődést a tájhoz és értékeihez. E „semmi több” határainak tisztelben tartása a *Legendárium* csapatában Miklós Zoltán néprajzkutató, múzeumigazgató feladata. A honlap a székelyföldi turizmus és kultúra eseményeiről is tudósít. Annyit azért hadd jegyezzek meg Fazakas Szabolcs székelyudvarhelyi rendező-ope-

ratőr e dicséretes kezdeményezéséről, hogy a névválasztást frappáns hangzása ellenére sem tartom a legszerencsésebbnek. A *legenda* ugyanis – a magyar nyelvben – „egyházi irodalmi műfajt” jelöl: „A keresztény egyházakban Krisztus, Szűz Mária vagy valamely szent életének, illetve élete valamely csodás elemének prózai vagy verses elbeszélése. [...] A műfaj neve onnan ered, hogy a korai keresztény gyűjtemények összefüggéseinek ezekből olvastak fel.” A *legendárium* pedig – ebből következően – „szentek életéről szóló elbeszéléseket tartalmazó gyűjteményes kötet; legendák – általában a névnapok naptári sorrendjét követő – gyűjteménye”.¹⁶ Ezért nyelvünkben kerülendő a „legenda” szó átvitt értelemben való használata, ami például román nyelvi környezetben teljesen természetes és általánosan elfogadott (pl. „legende istorice” stb.), talán a kezdeményező névötle is erre vezethető vissza.

A *Legendárium* történeteihez hasonlatosan jó szolgálatot tesznek e tudatépítő és erősítő folyamatban Ambrus Lajos könyvei is (alcímük szerint: *A Székelyföld mondákban, regékben és legendákban*, illetve *Székelyföldi mondák, regék és igaz történetek*).¹⁷ Ámbár egy apró megjegyzés ide is kívánczok. Egyik kötete bevezetőjében ugyanis a szerző ekképpen ír: „*A parasztok fecsegő énekei* – miként lángot a hamuba bújt parázs – minden bizonytalansággal átmentették a magyar identitás gyökereit ide, ebbe a késői időbe. Önazonosságunk forrásait azonban nálunk sokáig az érdektelenség vagy inkább a rosszul értelmezett tudományosság sorvadni hagyta, holott bennük pótolhatatlan értékek rejtőztek, amelyek révén fenntartható és kiépíthető lehetett volna az egészséges történelmi tudat. [...] Nyilvánvaló, hogy maga a történettudomány nem épülhet a regék táplálta mítoszokra, hiába vannak jelen azok évezredek óta a nép ajkán, mert a nemzet története több és sokkal érdekesebb annál, amit minduntalan adatokkal, tényekkel és tárgyi emlékekkel kell bizonyítani. Népmondáink – még a viszonylag késői korok eseményeinek megítélésakor is – egy kicsit másképpen szólnak, mint a tudomány. És különösen igaz ez a Székelyföldre [...], hiszen itt a sajátos történelmi sors következtében más szerep jutott a nyelvnek, s más a népet formáló emlékezetnek, így a mondának és a mesének is.”¹⁸ Nos, itt már veszélyben látom ama bizonyos „semmi több” határkövet... Nem a történeteket fogyasztó gyerekek szempontjából, hiszen számukra a mese, az mese. Szüleik viszont – akik esetleg felolvassák nekik e meséket, és közben eltöprengenek bevezető soraikon – ezt másképpen élhetik meg. Márpedig, miképpen egy hajdanvolt, történelmi dolgokban némiképp jártas „pensionarius kapitány”, Kállay Ferenc vallotta – éppen a csíki székely krónika eredetiségvitéja során –, „a mese nem história, a história nem mese”!¹⁹ Talán szerencsésebb, a tisztánlátás és józan önértékelés érdekében, nem keverni a dolgokat.

Nagyon jó kedvcsinálónak mutatkozik a gyerekek Székelyfölddel való ismerkedéséhez Sarány István és Péter Alpár könyve is.²⁰ A legifjabb korosztály ötletes kerettörténetbe ágyazottan ismerkedhet a székelyek lakta táj szépségeivel, értékeivel: nagyszüleinél nyaraló kolozsvári testvérpár járja Csík vidékét, és élvezzi az őket körülvevő, mondákba, regékbe szőtt mesevilágot. Az illusztrációk hangulatosak, a könyvecske (és remélhetően az egész tervezett sorozat) a székelyföldi tudat- és imázs erősítés határozottan jó példájával szolgál.

Végül pedig itt csupán megemlíteném a székelyföldi tudaterősítés és imázssteremtés azon fontos vonulatát, amelyet a „nem csak igével élünk” bölcsesség jellemezhetne. A régió döntéshozóinak azon törekvését, hogy járható közutakkal kössék össze azokat a szomszédos székely vidékeket, amelyek az elmúlt néhány évtizedben – a modern közlekedési viszonyok közepette – elszigeteltségre lettek kárhóztatva. Nagy szükség volt és van erre, hogy végre gazdasági kapcsolatok is épülhessenek e tájegységek között, hiszen a természeti viszonyok és egyéb, bonyolult tényezők nyomán a székely székek és kistrégyók a történelmük során sokkal inkább a Székelyföldön kí-

vül cserélték termékeiket, mint egymás között. A fellendülni látszó és nagy lehetőségeket tartogató helyi turizmus szempontjából is fontosak ezek az újra élő közlekedési útvonalak. Azt is érdemes feljegyezni, hogy a gazdasági arculatteremtés részeként olyan – jó stratégiával népszerűsített – termékvédjegyek és -családok jelentek meg („székely termék”, „góbé termék”), amelyek immár ismertek és keresettek helyben és külföldön egyaránt. A Székelyföld jövője szempontjából a legfontosabb volna erre az utóbbi törekvésre ráerősíteni, lépésről lépésre megteremtteni e régió – sajnos múltbeli előzmények nélküli – belső gazdasági kohézióját.

Ha viszont átfogóan szemléljük a mai székely identitás összetevőit, látnunk kell, hogy e biztató és jövőbe mutató jegyek még távolról sem dominánsak. Mint erre már utaltunk, a székely ember – falun meg városban és nem csak a radikális gondolkodású – székely mivolta meghatározó jegyeinek a valós, de még inkább a mitikus múlt elemeit tekinti. Ezt hangsúlyozza az 1921-ben keletkezett *Székely himnusz* is, mely minden székelyföldi rendezvényen, jeles alkalomkor felcsendül, de gyakori kísérője (és tiltott korszakában sem volt ez másként) akár a kocsmai együttlétnek. Ha pedig a tudomány e valósként kódolt mitikus múlt elemeit kikezdi, a székely tiltakozik vagy legalábbis elzárkózik ezek tudomásulvételétől. „A szellemi nyárspolgár – írta 1970-ben Szűcs Jenő – ma azon kesereg, hogy elveszik történelmét, holott csak a mítoszokat próbálják elvenni tőle, »nemzeti önérzetének« azokat az elemeit, melyek *emberi önérzetének* százados megcsonkítása idején pótszerként mindig rendelkezésre álltak.”²¹ Tudom, ez durván, sőt egyenesen marxistául hangzik, de elgondolkodtató. Mint ahogyan az is, hogy az angolok és franciák többnyire kibékültek azzal a gondolattal, hogy nem a Trója ostromából megmenekült ősfoglalók kései utódai, a skandináv népek is együtt élnek azzal a tudattal, hogy nem a görög danaidáktól származnak, sőt a csehek sem ragaszkodnak már feltétlenül ahhoz, hogy ősatyjuk a Babel-tornya építésénél szorgoskodó Boemus atya lett volna.²² Pedig ezek mind ugyanolyan krónikai állítások, illetve az azokból alakult hagyományok, mint a székelyek szkíta–hun eredete. A mítoszoknak megvan a maguk helye egy nép vagy akár regionális csoport lelki arculatában, megvonni őket az emberektől, például kiiktatni a gyermek- és serdülőkorúak olvasmányjaiból, gondolatvilágából szinte kegyetlenségnek minősülhet. De meg kell tanulni ezeket a helyükön kezelni. Nem a mítoszt vonni meg, rombolni le, hanem megszüntetni „pótszer” jellegét. És hagyni a történészeket, régészeket, nyelvészeket legjobb szándékuk és tudásuk szerint békében tenni dolgukat.

■ JEGYZETEK

1. Kordé Zoltán: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. Csíkszereda, 2001. 14.
2. Uo. 19–23.
3. Uo. 19.
4. Erre vonatkozóan két példát szeretnék idézni. Egyik egy 1976-os gyűjtésből származó feljegyzés: „»Némródnak vót két fia, Hunor és Magyar. Kelet-Ázsiában [így!] éltek, s onnan jöttek őseink ide. Pásztorssággal foglalkoztak. Egyik legelőről a mentek a másikra, s mikor elfogyott az eleség, akkor vonultak tovább. A fiúk feleséget úgy szereztek maguknak, hogy be-betörték más törzsek területére, s onnan rabolták el. Elszaporodtak, a szomszéd népek is háborgatták, s ezért felkerekedtek, és bójították a Kárpátokon. Itt nagy birodalmat alapítottak, s Attila lett a vezérök. Attilát 'Isten ostorának' is hívták, mert ki-kiütött más törzsekre, azért minden nép félt tőle. Attila hadaival járt erre-arra, s a többiek összeegyeztek, s megtámadták. Így meggyengült a birodalom, s szétesett. Attila elhatározta, hogy visszamegy az őshazába és onnan hoz segítséget. Háromszéken. Kásznonon és Udvarhelyszéken keresztül ahogy mentek, Attila őrséget hagyott a keleti határon, hogy itt székeljének addig, amíg ők visszatérnek. De ők nem jöttek vissza, hanem a magyarok. Akik a határnál székelték, elszaporodtak, s így kapták a székely nevet.« Tartalmában ehhez hasonlatos Datki Lajos 68 éves lengyel-falvi földműves elbeszélése is. Új elem itt Csaba királyfi története és a Réka-monda. Eszerint a Brassó felé vezető úton van egy erdő, amelyet Réka erdejének neveznek. Réka, Attila felesége, itt van eltemetve egy kősziklában.” (Hermann Gusztáv: Felsőboldogfalva útján. Kézirat a szerző tulajdonában. Az írás részleteiben megjelent: Imreh István (szerk.): Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok. Buk., 1978. 215–243.) A másik forrás szintén egy udvarhelyszéki példa: „Nagyapámnak jó messze a falutól [Lövéttől], Csik felé, a Cifrabükk határrészen volt egy [...] erdei szállása, mintegy négyholdnyi nagyságú. Hogy az egész nap ne csak az utazással teljen, korán indultunk. [...] Kikecmeregtem a szénából, s az üledeszékán bóbiskáló nagyapám

mellé kucorodtam. Tőle tudtam meg, hogy az égen látható fényes csillagösvényt Tejútnak hívják, de mifelénk, a székelyeknél Hadak útjának is nevezik. Azért – mint mondta –, mert ezen tér vissza Csaba királyfi és serege a túlvilágról, mindahányszor a székely népek segítségére van szüksége. [...] Pár év múlva, amikor már a betűk silabizálásával jól előre haladtam, újra beszédtema lett kettőnk közt a Hadak útja. Ekkor a pad ágából, a vasárnapi ruhák alól egy eléggé megviselt, tábla nélküli könyvet (a katolikus népiskolák számára kiadott magyar olvasókönyv vagy történelemkönyv volt, ha jól emlékszem, de hogy melyik osztály számára készült, azt már nem tudnám megmondani) vett elő s ezzel tulajdonképpen a maga módján elkezdte nemzeti tudatom »formálását«. E könyvben A hadak útja cím alatt olvastam először azt a rövid »népregét«, amelynek tartalmát szűkszavúan ugyan, de nagyapám velem már ismertette...” (Mihály János: Csaba királyfi nyomában. Udvarhelyi Híradó 2011 [XXII 4. sz.] A cikk szerzője, Mihály János, miután ugyanazon lap hasábjain (4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 44. sz.) terjedelmes sorozatban igyekszik felgöngyölíteni a székelységben élő Csaba-monda eredetét, arra a következtetésre jut, hogy ez így, a hun–székely eredetmítoszzal összekapcsolt formájában folklorizáció eredménye.”

5. Sombori József: Jegyzetek. Egy nemzeti jeles író készületére. Erdélyi Múzeum 1817. VIII. füzet. 166.

6. Tarnai Andor (szerk.): Benkő József levelezése. Bp., 1988. 315.

7. Sicilia delineata et descripta accuratius, quam hactenus, nunc ad lucem data dedicataque a. Chr. 1702. A R. P. Andreae Lenkowitz e Soc. Jesu Residentiae Udvarhelyiensis Superiori Parti multum venerando ab A. R. P. Stephano Lakatos de oppido Udvarhely Parochi Kozmasiensi die 30 October.

8. Boga Alajos: Székelyföld történetírója a XVII. században. Kvár, 1914. 68–69.

9. Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Buk., 1993. 39.

10. Uo. 180.

11. Szádeczky Lajos: A csiki székely krónika. Bp., 1905. 91–92.

12. Endes Miklós: A csiki székely krónika. OSZK. Kézirattár. Fol. Hung. 2008. 2.

13. Deé Nagy Anikó: A csiki székely krónika Marosvásárhelyen őrzött másolatai. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya és a Csiki Székely Múzeum közös rendezésében tartott vándorgyűlés előadássorozatának jegyzetkötete. Csíkszereda, 1999. 113.

14. Nagy Géza: A Csiki Székely Krónika. Székely Nemzet 1886 (IV 140–169. sz.).

15. Szádeczky Lajos: i.m. 81–82.

16. Magyar nagylexikon. XI. Bp., 2000. 881. Vö. Magyar értelmező kéziszótár. Bp., 1972. 831.

17. Ambrus Lajos: Árpád és Balambon. Marosvásárhely, 2004; Uő: A turul fia. Székelyudvarhely, 2006; Uő: A királyné napja. Bp., 2008.

18. Uő: A királyné napja. 5.

19. Kállay Ferenc: Észrevétel a Nemzeti Társalkodó 17, 18, 21. számjai alatt felvett Megjegyzésekre, 1829-ben, a Nemes Székely Nemzetről írt könyvemre. Nemzeti Társalkodó, 1831. 173.

20. Sarány István – Péter Alpár: Mesés Székelyföld. I. Csíkszereda, 2011.

21. Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. 2. kiadás. Bp., 1984. 176–177.

22. Uo. 36.

